

VAIKUTEANALYYSI JA SEN VAIHTOEHDOT AATEHISTORIALLISESSA TUTKIMUKSESSA

Kriittisiä huomautuksia

Markku Hyrkkänen



ABSTRACT

On Tracing Influences in Intellectual History. Critical Comments

In intellectual history the habit of explaining by invoking influences is prevailing. It is implicitly assumed that influences or impacts serve to explain the development and the contents of an individual thought and hence, even the emergence of new ideas. However, analysing the conditions of the proper application of the concept of influence shows that it is practically impossible to prove intellectual influence. Moreover, supposing this would be possible, the problem still remains why, e.g., some individual thought consisted of these alleged influences, why just these influences were adopted or »selected» and also, what this would mean, i.e. how this »selection» should be properly understood. So the research oriented towards tracing influences is wholly question-begging. It stops where fruitful questions arise. — Although it is probably not possible to offer any method or »rule» by which one could safely arrive at valid results, it is proper to consider ideas as answers to questions. The application of this insight is elucidated in the article by hints offered by R. G. Collingwood and Quentin Skinner.

Aatehistoriallisessa tutkimuksessa on tapana selittää vaikutteilla. Pyrkiesään selittämään esimerkiksi jonkun henkilön ajattelua aatehistorioitsijat etsivät vaikuttajia, joilta tutkimuskohteena oleva henkilö on saanut vaikutteita. Tutkimustulos on löydettyjen vaikutteiden summa. Tutkimusongelma on ratkaistu, kun kaikki relevantit vaikutteet on osoitettu. Kiiistanalaista on sitten enää se, mitkä vaikutteet todella ovat relevantteja tai mikä vaikute on vaikutteista vaikuttavin.

Kutsun seuraavassa metodia, jolla pyritään vaikutteiden löytämiseen, vaikuteanalyysiksi. Sen yleisyyttä ei voitane kiistää. Yleisyyttä lisää sen ilmeinen »arvovapaus». Sitä käyttävät (esimerkiksi) yhtä huolettomasti niin marxilaiset kuin ei-marxilaisetkin tutkijat. Metodin käyttöä ei perustella. Se on siis aito paradigma. Väitän, ettei tällä metodilla päästä tavoitteeseen, aatteiden selittämiseen, niiden ymmärtämisestä puhumattakaan. Kritiikkini ei ole erityisen radikaalia. En kehota luopumaan vaikuttamisen käsitteestä sinänsä. Arvostelen vain metodia, jonka »tehtävänä» on löytää vaikutteita sekä julkilausumaton metodologiaa, joka ymmärtää todetut vaikutteet tutkimusongelman ratkaisuksi. Legitiimiä on esimerkiksi puhua »vaikutusvaltaisista» henkilöistä tai

sosiaalisen ympäristön »vaikutuksesta» jonkun yksilön ajatteluun. Mutta itse asiassa nämä ovatkin ongelmia, eivät ongelmien ratkaisuja. Jonkun henkilön »vaikutusvaltaisuus» on selitettävä tai tehtävä ymmärretyksi ja puhuminen sosiaalisen ympäristön »vaikutuksesta» ei kerro vielä mitään »vaikutuksen» välittymisestä. Samaa on sanottava »vuorovaikutuksesta». Kritiikkini kohteena ei siis ole vaikuteanalyttisen metodin virheellinen käyttö. Pidän metodia itseään virheellisenä.

Bernstein vaikuteanalyysin kohteena

Havainnollistan problematiikkaa esimerkillä (Hyrkkänen 1982, 129—58). *Bernstein*-tutkimuksessa on yleisesti asetettu kysymys, vaikuttivatko englantilaiset reformistiset sosialistit, fabiaanit, Bernsteiniiin. Jos tämä voidaan osoittaa, katsotaan samalla osoitetuksi, miksi Bernsteinista tuli revisionisti. Kysymys »miksi Bernsteinista tuli revisionisti?» on siis operationaalistettu kysymykseksi »vaikuttivatko fabiaanit Bernsteiniiin?».

Kysymyksenasettelu näyttää luontevalta ja asialliselta. Vuonna 1878 Bernstein pakeni Saksan ns. sosialistilakia Sveitsiin. Kolme vuotta myöhemmin hänestä tuli Saksan sosialistisen työväenpuolueen Zürichissä painetun illegaalisen äänenkannattajan »Sozialdemokratin» vastaava toimittaja. Saksan keisarikunnan hallituksen painostuksesta Sveitsin liittohallitus karkotti vuonna 1888 lehden toimituksen maasta, minkä jälkeen lehteä alettiin toimittaa Lontoossa. Tuolloin Bernsteinia pidettiin jo arvovaltaisena marxilaisuuden propagoijana ja tulkitsijana. Heti syksystä 1888 lähtien Bernstein alkoi vierailulla vuonna 1884 perustetun Fabian-seuran esitelmätilaisuuksissa. Fabiaanit ymmärsivät sosialismin teollistumisen, yleisen äänioikeuden sekä valtion ja kuntien lisääntyvien tehtävien tuotteeksi. Tätä sosialismia ei saavutettu disharmonisen luokkataistelun eikä vallankumouksen avulla. Teollistumisen edistyessä »yhteiskuntaorganismien» jäsenten solidaarisuus tihentyi ja syventyi. »Yhteiskuntaorganismien» ylimpänä elimenä oli valtio. Porvarillista valtiokoneistoa ei saanut hävittää vaan reformoida »miehittämällä» se sosialisteilla. Tämä oli fabiolaisen sosialismin sisältö pääpiirteissään siinä vaiheessa kun Bernstein siihen tutustui ja samansisältöiseksi muuttui Bernsteinin poliittinen ajattelu 1890-luvun lopulla.

Bernstein vieraili fabiaanien esitelmätilaisuuksissa niin ahkerasti, että tuolloin myös Lontoossa asuva Bernsteinin ystävä Friedrich *Engels* alkoi pelätä Bernsteinin saavan fabiaaneilta reformistisia vaikutteita. Bernsteinin ja fabiaanien yhteyksistä alkoivat huolestua muutkin Bernsteinin ystävät ja puolue-toverit. Varsinkin Karl *Kautsky*, marxilaisuuden auktoriteetti Engelsing kuoleman (1895) jälkeen, yritti 1890-luvun jälkipuoliskolla epätoivoisesti saada läheisimmän ystävänsä pois huonojen vaikutteiden piiristä. Hän taivutteli (tuloksetta) Bernsteinia muuttamaan Sveitsiin ja lopulta vielä kauemmas, Yhdysvaltoihin. Revisionismikiistan sytyttyä 1890-luvun lopulla fabiaanit

osoittelivat ylpeillen omaa osuuttaan. Paheksuen siihen puolestaan viittasivat mm. August *Bebel*, Rosa *Luxemburg*, Franz *Mehring* ja *Parvus*. Bernsteinin vastustajat ja kannattajat olivat yhtä mieltä Bernsteinin revisionismin selityksestä: hän oli alkanut katsoa todellisuutta »englantilaisten silmälasien» läpi. Bernsteinin englantilainen opponentti Ernest *Belfort-Bax* ilmaisi yleisesti omaksutun selityksen hieman sarkastisemmin: »Samoin kuin neekeri joutuu rappiolle nautittuaan englantilaista viskiä, samoin käy mannermaiselle sosialistille, joka alkaa tarkastella asioita englantilaiseen tapaan» (ks. Hyrkkänen 1982, 137).

Tutkijat ovat päätyneet samaan tulokseen. Heidän vakuuttuneisuutensa näyttää perustuvan kiistattomiin tosiasioihin. Ensinnäkin, fabiaanien ja revisionistisen Bernsteinin poliittinen ajattelu näyttää olennaisilta osiltaan samanlaiselta. Toiseksi, fabiaanit olivat ajatelleet »revisionistisesti» ennen kuin Bernsteinista tuli revisionisti. Kolmas kiistämätön tosiasia on, että Bernsteinilla oli yhteyksiä fabiaaneihin; hän oli siis perehtynyt fabiaanien ajatteluun. Niinpä tutkijat päättelivät, että fabiaanien »revisionistiset» ideat törmäsivät Bernsteinin marxilaiseen itseymmärrykseen, joka alkoi törmäyksen johdosta horjua.

Tämä päättely sisältyy selvästi Bo *Gustafssonin* väitöskirjaan »Marxism och revisionism. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar» (1969). Vaikuteanalyttinen tutkimusote käy ilmi jo tutkimuksen alaotsikosta. »Aatehistoriallisilla edellytyksillä» *Gustafsson* tarkoittaa kaikkia Bernsteinin mahdollisesti osuneita vaikutteita. Tutkimuksellaan *Gustafsson* näyttää vain vahvistavan vakiintuneen käsityksen tai hän katsoo osoittaneensa sen tieteellisin menetelmin. Hän päätyy tutkimustulokseen, että »Bernsteinin revisionistinen ajattelu sai ratkaisevilta osiltaan (på avgörande punkter) vaikutteita fabianismista». Näin olleen bernsteinilainen revisionismi oli suurelta osin »vain saksalaiseen sosialidemokraattiseen yhteisöön ja saksalaisiin oloihin sovellettua fabianismia» (*Gustafsson* 1969, 224—25).

Gustafssonin pyrkiessä etsimään myös mannereurooppalaisia vaikutteita rajoittuu sveitsiläinen tutkija Herbert *Frei* seikkaperäisesti analysoimaan fabiaanien ja Bernsteinin välistä vaikutusyhteyttä. Vertailtuaan perusteellisesti Bernsteinin ja fabiaanien tieteenteoreettisia, filosofisia, vallankumousteoreettisia, talusteoreettisia ja valtioteoreettisia käsityksiä hän tulee vahvistaneeksi *Gustafssonin* jo vahvistamaa käsitystä: fabiaanit ennakoivat saksalaista revisionismia ja myös »vaikuttivat siihen sen pääedustajan, Eduard Bernsteinin, välityksellä» (*Frei* 1979, 405). Mutta *Frei* on ilmeisesti jossain määrin epäillyt vaikuteanalyysin pätevyyttä. Hänen mielestään voidaan nimittäin olettaa, että Bernsteinista olisi tullut revisionisti, vaikka hänellä ei olisi ollutkaan yhteyksiä fabiaaneihin, toisin sanoen, vaikka Bernstein ei olisikaan saanut vaikutteita fabiaaneilta. Ensisijaisena selityspenusteena hän pitää molempien »ideologia-varianttien» taustalla olleita »objektiivisia tekijöitä» (mt., 106). Kuitenkaan hän ei halua tutkia niiden osuutta vaan päätyy kysymyksenasetteluun, »missä määrin (in welchem Masse) fabiaanit »vaikuttivat» Bernsteinin (mt., 15 ja 106). *Frei* yrittää siis mitata fabiaanisen vaikutuksen määrää! Ei olekaan yllättävää,

että tämän paradigmaattisesti sisäistetyin kysymyksenasettelun takia (tietyillä kysymyksillä on taipumus determinoida tiettyjä vastauksia) myös Frei lopulta varmistuu »todistusaineiston» (Indizienlast) vakuuttavuudesta. Niinpä on perusteltua puhua »fabianismin ja bernsteinilaisen revisionismin välisen vetoiman kausaalista merkittävydestä» (von einer kausalen Signifikanz der zwischen Fabianismus und Bernstein'schem Revisionismus bestehenden Affinität) (mt., 381). Utta ja omaperäistä on siis vain aikaisemmalle ja samalle tutkimustulokselle keksitty uusi ja omaperäinen ilmaisu. Mutta mitä tavannomaisinta on, että vaikuteanalyttinen Bernstein-tutkimus päättyy lopulta siihen, mihin se nojautuukin: »Bernstein oli hyvin altis vaikutteille» (Gustafsson 1969, 412). Bernstein oli toisin sanoen »aikansa tuote» eli hänen ajattelunsa koostui tuossa ajassa liikkuneista »vaikutteista» (Fletcher 1979 b, 270).

Vaikuteanalyysin looginen rakenne ja siihen liittyvät ongelmat

Esimerkkimme valossa alkaa käydä ilmi vaikuteanalyysin varjopuoli: metodilla ei ole päästy tyydyttäviin tutkimustuloksiin. Sen avulla ei voida selittää aatteen syntyä (mihin sen oletetaan pystyvän) eikä sitä voida edes ajatella käytettävän aatteen merkityksen ymmärtämiseen. Vika ei ole metodin käytössä vaan itse metodissa, mikä selviää tarkasteltaessa vaikuteanalyysin pätevyyden ehtoja lähemmin.

Millä ehdoilla voimme siis sanoa, että »B sai vaikutteita A:lta» eli lopulta, millä ehdoilla voimme rakentaa selityksemme vaikutteiden osoittamiselle? Ainakin seuraavat Quentin Skinnerin¹ asettamat ehdot tuntuvat olennaisilta (Skinner 1969, 26):

- 1) A:n ja B:n opit tai aatteet ovat samanlaisia.
- 2) B ei ole saanut kyseistä oppia tai aatetta (»vaikutetta») keneltäkään muulta kuin A:lta.
- 3) Oppien tai aatteiden samankaltaisuus ei saa olla »sattuma» eli mahdollisuus, että B olisi itsenäisesti päätenyt samanlaiseen oppiin kuin A, on poissuljettu.

Lisäksi on tietysti edellytettävä, että A on esittänyt saman opin tai aatteen ennen B:tä. Ehtoja 1 ja 2 on periaatteessa mahdollista pohtia vaikuteanalyttisen metodologian sisäisenä ongelmana. Käytännössä näin ei tapahdu, koska metodi on omaksuttu itsestäänselvytenä. Pyrittäessä täyttämään ehtoa 1 on vaarana historian »väärentäminen». Opeista saattaa tulla samanlaisempia kuin ne olivat eli lopulta oppeja, joita kukaan ei ole edustanut. Ehdosta 2 voidaan tietysti huomauttaa, että tapana ei olekaan selittää B:n oppia ainoastaan A:lta saadulla vaikutteella. Tavallisesti pyritään osoittamaan B:n saaneen vaikutteita myös C:ltä, D:ltä jne. Pulmallista ja olennaista on silti, ettei vaikutteita voida yksilöidä. Ei voida varmasti sanoa, keneltä jokin tietty vaikutte on omaksuttu. Voidaan vain väittää, että vaikutteita on saatu. Mutta tähän on vasta ongelma. On nimittäin kysyttävä, miksi juuri nämä tietyt vaikutteet on omaksuttu tai oikeammin, miksi jonkun henkilön ajattelu koostuu juuri näistä

aineksista. Tämän kysymyksen asettaminen merkitsisikin vaikuteanalyttisen tutkimuksen osoittamista riittämättömäksi.

Ehdon 3 pohdinta käy ymmärrettävästi vaikuteanalyttiselle ymmärrykselle käsitteellisesti mahdolliseksi. Jos B olisi päätynyt itsenäisesti, so. ilman A:n vaikutusta, samanlaiseen oppiin kuin A, olisi tarpeetonta ryhtyä osoittelemaan B:n saaneen vaikutteita A:lta. Ei ehkä olekaan syytä olettaa enemmän kuin on tarpeen? Esimerkiksi keksintöjä ei ole tapana selittää vaikutteilla. Kuitenkin keksinnöillä ja aatteilla on olennainen yhteinen piirre: molemmat voidaan ymmärtää vastauksiksi ongelmiin.

Kun tarkastelemme esimerkkiämme annettujen ehtojen valossa, täyttää vaikuteanalyttinen Bernstein-tutkimus hyväntahtoisesti tulkiten ehdon 1. Mutta tässäkin on vaarana, että metodi ohjaa näkemään bernsteinilaisuuden ja fabianismin samanlaisempina kuin ne todellisuudessa olivat. Vaikuteanalyysi estää näkemästä (joskus olennaisiakin) eroja. Ehto 2, siis että Bernstein olisi voinut saada reformistisia vaikutteita vain fabiaaneilta, ei tietenkään pidä paikkaansa. Bo Gustafsson onkin vakuuttavasti osoittanut, että vuosisadan vaihteessa kapitalistisessa maailmassa asusti runsaasti bernsteineja ennen Bernsteinia. Mutta hän ei pysty osoittamaan, että Bernstein olisi saanut »ratkaisevat» vaikutteensa fabiaaneilta. Yhtä mahdotonta on yksilöidä muita vaikuttajia. Näin Gustafsson katsoo kuitenkin voivansa tehdä viime kädessä vain sillä perusteella, että bernsteineja oli olemassa ennen Bernsteinia (vrt. Gustafsson 1969, 412—16).² Ehdon 3 kohdalla on vain kysyttävä, miksi fabiaanista tai jotakin muuta vaikutusta sitten pitäisi olettaa. Tutkimuksellisesti hedelmällisempää on olettaa Bernsteinilla ja fabiaaneilla sekä muilla reformisteilla ja revisionisteilla olleen samanlaisia, yhteisiä, ongelmia, joille heidän kirjalliset tuotteensa voidaan ymmärtää vastauksiksi. Tämä oletus on mahdollinen ja »luvallinen» juuri siksi, että heidän kirjallisissa tuotteissaan on samanlaisia, yhteisiä, aineksia, siis oletettavasti vastauksia samanlasiin, yhteisiin, kysymyksiin. Mutta, kuten sanottu, ilmeinen samanlaisuus saattaa osoittautua erilaisuudeksi.

* * *

Puutun vielä lyhyesti erääseen vaikuteanalyttisen metodologian sisäiseen ongelmaan. Voidaan kysyä, väheneekö nähdyn vaikuteyhteyden vakuuttavuus, jos B kiistää A:n vaikutuksen ja kääntäen, onko tutkimustulos vakuuttavampi, jos B »myöntää» saaneensa A:lta vaikutteita (vrt. Skinner 1966, 204—06). Kysymys on siis siitä, mikä merkitys tutkimuskohteen omalla ymmärryksellä on vaikuteanalyttiselle selitykselle. Vaikuteanalyttisen metodologian sisäinen ongelma on nyt siinä, mistä tiedämme, puhuuko B totta. Emmehän voi ehdottomasti »luottaa» B:n itsensä antamaan todistukseen. Päädyimme siis tässäkin yleiseen vaikuteanalyttiseen ongelmaan, siihen, ettei vaikutetta voida varmasti osoittaa. Kuten Skinner (mt., 206) huomauttaa:

There seems to be no procedure available for converting *testimony* about intellectual relationships into *evidence* about the relationships themselves. (Painotus minun — MH).

Mutta tätä ongelmaa ei mielletä kovin keskeiseksi, joskin se joskus koetaan kiusalliseksi. Kun esimerkiksi Bernstein yrittää kumota »laajalle levinneen käsityksen», »että englantilainen fabianismi olisi ollut revisionismini esikuva» (Bernstein 1924, 23), vaikuteanalyytikot asettavat hänen vastaväitteensä kyseenalaiseksi. Ne »ovat liian(!?) innokkaita ja liian(!?) usein toistuvia ollakseen vakuuttavia» (Angel 1961, 108), »kaikki käytettävissä olevat todisteet (Zeugnisse) puhuvat päinvastaista», minkä vuoksi Bernsteinin vastaväitettä »on vaikea ymmärtää» (Meyer 1977, 16—17). Ilmeisesti hänen »suhteensa fabiaaneihin oli läheisempi kuin hän uskalsi myöntää» (Gay 1952, 153). Bernsteinin olisi pitänyt vain rehellisesti tunnustaa aatteellinen velkansa fabiaaneille. Nyt vaikuteanalyytikot joutuvat pohtimaan, miksi Bernstein valehteli. Selitykseksi keksitään (Fletcher 1983, 563; Frei 1979, 381 ja Meyer 1977, 17—19), että Bernstein saattoi toki puhua »subjektiivisesti» totta, että hän halusi tähdentää omaperäisyyttään ja varsinkin, että »objektiivinen» valehteleminen oli poliittisesti ja taktisesti viisasta: Saksan keisarikunnassa (jonne Bernstein saattoi palata vuonna 1901) ja etenkin sen sosialidemokraattisessa liikkeessä olisi englantilaisten ja reformististen vaikutteiden tunnustaminen merkinnyt poliittisen vaikutusvallan menettämistä.

Näin on metodin soveltamista haittaava kiusallinen ongelma rationalisoitu pois. Vaikuteanalyysin aitoa paradigmaattisuutta ilmentää Fletcherin tapa samaistaa aatehistoriallisen ja vaikuteanalyyttisen tutkimuksen ongelmat. Halutessaan osoittaa, että Bernstein ei saanutkaan ratkaisevia vaikutteita fabiaaneilta vaan keski- ja myöhäisviktorianaanisilta radikaaleilta, että Bernsteinin »englantilaiset silmälasit» olivatkin lähemmin tarkasteltuina cobdenilaista erikoismallia, hän viittaa kolmeen tutkimushankkeensa vaikeuteen. Ensinnäkin 1800-luvun brittiläistä radikalismia on erittäin vaikea täsmällisesti määritellä. Toisena vaikeutena ovat Bernsteinin toistuvat vastaväitteet, joista Fletcher selviää elegantisti toteamalla ne poliittisesti tarkoituksenmukaisiksi valheiksi (itse tätä sanaa tosin käyttämättä). Kolmanneksi hän myöntää, että aatteellista vaikutusta on äärettömän vaikea osoittaa. Mutta hän ei lannistu. Yritettyään aikaisemmin osoittaa Bernsteinin saamat aatteelliset vaikutteet viittauksilla Bernsteinin englantilaisiin kontakteihin, hänen aikaistensa arvioihin ja vaikutusta tukeviin tutkimustuloksiin on hän nyt löytänyt uuden metodin:

... the method I have followed here is to allow Bernstein to speak for himself, for the internal evidence from his own writings is sufficiently compelling to suggest the existence of strong parallels between Bernstein and the stock in trade of Cobdenite radicalism (Fletcher 1983, 562—63).

Uuden metodin avulla päästään lopulta tulokseenkin:

In his position on the tariff question, Bernstein revealed himself, even more starkly than elsewhere, as having been thoroughly imbued with the Cobdenite tradition of British radicalism (...). In the wider sense, Bernstein belonged to this tradition. Much as he disliked being labeled and advocate of Manchesterism, there can be little doubt that he knew and reflected all the principal ideas of this school (mt., 571).

Mutta miksi revisionisti kannatti vapaakauppaa? Vain siksi, että hän oli saanut vaikutteita cobdenilaisesta radikalismista? Muuta selitystä Fletcher ei anna. Hän ei edes kysy, mitä voisi merkitä se, että Bernstein kannatti vapaakauppaa. Fletcher on itse asiassa kyennyt vain osoittamaan, että Bernstein kannatti vapaakauppaa. Aatteellista vaikutusta hän ei ole pystynyt osoittamaan.

Vaikuteanalytikot eivät kysy asioiden merkityksiä, mutta me voimme kysyä vaikuteanalyysien merkitystä. Ne kertovat enemmän tutkijasta itsestään kuin hänen tutkimuskohteestaan:

It is ... scarcely an exaggeration to say that this whole repertoire of einfluss-studies in the history of ideas is based on nothing better than the capacity of the observer to foreshorten the past by filling it with his own reminiscences (Skinner 1969, 26—27).

Toisin sanoen:

The problem of the historian is always that *his* experience also drastically closes the context of utterance; indeed all too readily turns a fact about the past into a fact about the intellectual biography of the historian (Dunn 1972, 171. Pain. Dunn).

Kun Bernsteinin tutkija lukee Bernsteinin tekstejä, hänelle muistuu mieleen muita samansisältöisiä tekstejä. Kun kapitalistisessa maailmassa todellakin eli runsaasti »bernsteineja ennen Bernsteinia», tutkijalle muistuu mieleen sitä enemmän Bernsteinin reformististen ja revisionististen aikalaisten ja edeltäjien tekstejä mitä lukeneempi tutkija itse on. Siis mitä enemmän vaikutteita tutkija on kyennyt löytämään sitä lukeneemmaksi hän on pystynyt itsensä tutkijayhteisölleen osoittamaan. Näin ollen vaikuteanalyttisen tutkimuksen syventäminen ja edistäminen ymmärretään uusien vaikutteiden etsimiseksi ja löytämiseksi. Tutkijayhteisö palkitsee uusina ja mullistavina tutkimustuloksina ennentuntemattomat vaikutteet.³ Ja kun vaikuteanalyttisessä kritiikissä huomautetaan jonkin vaikutteen huomiotta jättämisestä, on tämä vihjaus kritiikon lukeneisuudesta ja samalla kritiikin kohteen tietämättömyydestä. Vaikuteanalyysi on tunnetusti myös taidekriitikoiden tapa kertoa itsestään. Esimerkiksi jotakin elokuva-arvostelua lukiessa voi usein vain hämmästellä, miten monta ohjaajaa arvostelija tuntee. Sen sijaan emme useinkaan saa paljonkaan tietoja arvostelun kohteena olevasta elokuvasta.

Vaikuteanalyysi kiistää implisiittisesti asioiden (historian) sisäisen logiikan. Ilmiöiden selityksiä haetaan ulkoisista vaikutteista eikä historiallisesta prosessista itsestään. *Collingwood* on sattuvasti huomauttanut, että kyvyttömyys ymmärtää asioiden sisäisiä suhteita ja siten kyvyttömyys tajuta historiallisia prosesseja oli erityisen ominaista valistusajan historiankirjoitukselle. Tuolloin oletettiin renessanssin syyksi Konstantinopolista paenneita oppineita (*Collingwood* 1973, 80). Vielä nykyisinkin on tapana väittää kulttuurin perustuvan vaikutteille. Huomaamme, että vaikuteanalyysi perustuikin heijastusteorialle, sen karkeimmassa muodossaan. Edes »luovaa heijastumista» ei oleteta. Siksi vaikuteanalyysi ei voikaan olla kelvollinen menetelmä. Olettaessaan (implisiit-

tisesti), että inhimillinen ajattelu on vaikutteiden satunnainen kokoelma, joka määräytyy pelkästään sen mukaan, mitä vaikutteita (»ärsykykeitä») ajassa liikkuu, vaikuteanalyysi kiistää ajattelun luovuuden. Siksi se ei pysty selittämään historiallista kehitystä eikä ratkaisemaan historiatieteellisiä ongelmia. Vaikuteanalyysien tulokset ovatkin vasta ongelmia. Esimerkiksi Fletcher selittää Bernsteinin myönteistä asennoitumista siirtomaapolitiikkaan päättelemällä, että Bernsteinin »vaikuttivat» sosiaalidarwinismi, patriotismi, anglofilia, brittiläisen liberalismien ihailu ja kosmopoliittisuus (Fletcher 1979 a, 361). Näistä »vaikutteista» ei kuitenkaan rakennu Bernsteinin asennoitumisen selitys. Niistä asettuu vasta kysymys, miksi Bernsteinin siirtomaapoliittinen ajattelu koostui juuri näistä aineksista ja mitä tämä merkitsi. Vaikuteanalyttikko löytää, lukeisuudestaan riippuen, enemmän tai vähemmän yhtäläisyyksiä. Niitä hän selittää nimittämällä niitä vaikutteiksi kysymättä mitä yhtäläisyydet voisivat merkitä.

Miten sitten aatteita pitäisi tutkia? En pysty esittämään yleistä, jokaiseen yksittäiseen tutkimusongelmaan soveltuva sääntöä, siis metodologiaa. Mutta tämä ei tietenkään merkitse sitä, että vaikuteanalyttistä metodologiaa olisi voitava käyttää »paremman puutteessa», että siitä voitaisiin luopua vasta sitten, kun sen veroinen selkeä ja yksinkertainen metodi olisi löydetty. Yritän seuraavassa täsmentää edellä mainitsemaani periaatetta, jonka mukaan aatteet on hedelmällistä ymmärtää vastauksiksi ongelmiin.

»Kysymyksen ja vastauksen logiikka»

Collingwood nimittää edellä mainittua periaatetta »kysymyksen ja vastauksen logiikaksi». Periaate sinänsä on hyvin vanha. Sen ensimmäisiä tietoisia käyttäjiä oli *Sokrates*. Uudella ajalla »kysymyksen ja vastauksen logiikkaa» sovellettiin ensin luonnontieteissä. Francis *Bacon* ilmaisi periaatteen vaatimalla, että luonnontieteilijän on asetettava luonto »kyseenalaiseksi» (»put Nature to the question») eli Collingwoodin ytimekkään kommentaarin mukaan:

What he (so. Bacon) was denying, when he wrote this, was that the scientist's attitude towards nature should be one of respectful attentiveness, waiting upon her utterances and building his theories on the basis of what she chose to vouchsafe him. What he was asserting was two things at once: first, that the scientist must take the initiative, deciding for himself what he wants to know and formulating this in his own mind in the shape of a question; and secondly, that he must find means of compelling nature to answer, devising tortures under which she can no longer hold her tongue (Collingwood 1973, 269).

Historiatieteessä »baconilainen vallankumous» alkoi Collingwoodin mukaan toteutua 1800-luvulla ja se merkitsi vallankumousta

which converts a blind and random study into one where definite questions are asked and definite answers insisted upon (Collingwood 1939, 124).

Collingwood väittää, että tieto (»body of knowledge») ei koostu yksinomaan propositioneista (joilla Collingwood tarkoittaa »a logical, not a linguistic, entity») tai päätelmistä (»judgements») vaan näistä yhdessä liittyneinä kysymyksiin, joihin ne ovat vastauksia (Collingwood 1939, 30—31). Tunnetusti puhuttuja tai kirjoitettuja lauseita ei voi ymmärtää sinällään, vaikka ne olisivat ilmaisultaan miten täsmällisiä tahansa. Niiden merkityksen ymmärtämiseksi on myös tiedettävä, mitkä olivat ne kysymykset, joihin kirjoitettu tai sanottu lause oli tarkoitettu vastaukseksi. Kysymyksen ja vastauksen välillä vallitsee siis tietty suhde. Kysymys determinoi tietyllä tavalla vastauksensa, kysymys ja vastaus korreloivat. Tästä seuraa, että yksityiskohtainen ja erityinen lause ei voi olla vastaus epämääräiseen ja yleiseen kysymykseen vaan yhtä yksityiskohtaiseen ja erityiseen kysymykseen.

Käytännön tutkimustyössä kysymyksen ja vastauksen korreloivuus on kysymyksen ja evidenssin korreloivuutta. Asettaessaan kysymyksen historioitsija olettaa kykenevänsä vastaamaan siihen. Hänellä on siis jo mielessään alustava käsitys käytettävissä olevasta evidenssistä (»lähteestä»):

To ask questions which you see no prospect of answering is the fundamental sin in science, like giving orders which you do not think will be obeyed in politics, or praying for what you do not think God will give you in religion. Question and evidence, in history, are correlative. Anything is evidence which enables you to answer your question — the question you are asking now. A sensible question (the only kind of question that a scientifically competent man will ask) is a question which you think you have or are going to have evidence for answering (Collingwood 1973, 281).

Jos ymmärrämme aatteen vastaukseksi ongelmaan, on aatehistoriallisen tutkimuksen tehtävä tietysti löytää se. Tätä ongelman rekonstruoinen »säännöksi» (rule) nimittämäänsä periaatetta Collingwood pyrki noudattamaan omista filosofisissa tutkimuksissaan. Hän tähdensi itselleen ja muille:

... never think you understand any statement made by a philosopher until you have *decided*, with the utmost possible accuracy, what the question is to which he means it for an answer (Collingwood 1939, 74. Pain. minun — MH).

Mutta millä tavoin tutkija voi *päittää*, mikä on se kysymys, jonka vastaus hänellä on edessään? Collingwood onkin ilmeisesti kuvannut tavoitetta, joka tutkijan on asetettava itselleen. Collingwood ei tässä puhukaan siis »säännöstä», jota noudattamalla tutkija voisi asettaa järkeviä kysymyksiä ja löytää näin lopulta sen ongelman, jonka vastaus (aate) hänellä on edessään. Voimme Collingwoodin tavoin olla vakuuttuneita tämän tavoitteen tärkeydestä, mutta yhtä varmoja voimme — jälleen Collingwoodin tavoin — olla tähän tavoitteen yltämisen vaikeudesta:

Now, the question »To what question did So-and-so intend this proposition for an answer?» is a historical question, and therefore cannot be settled except by historical methods. When So-and-so wrote in a distant past, it is generally a very difficult one, because writers (at any rate good writers) always write for their contemporaries, and in particular for those who are »likely to be interested»,

which means those who are already asking the question to which an answer is being offered; and consequently a writer very seldom explains what the question is that he is trying to answer. Later on, when he has become a »classic» and his contemporaries are all long dead, the question has been forgotten; especially if the answer he gave was generally acknowledged to be the right answer; for in that case people stopped asking the question, and began asking the question that next arose. So the question asked by the original writer can only be reconstructed historically, often not without the exercise of considerable historical skill (mt., 39).

Collingwood kehottaa aatehistorioitsijaa siis rekonstruoimaan ongelman, jolle aate on vastaus, mutta rekonstruoimisen tavasta hän sanoo vain, että sen on oltava historiallinen. Tosin tunnetuimmassa fraasissaan hän väittää:

All history is the history of thought (Collingwood 1973, 215).

Tämä tulkitaan usein metodiseksi ohjeeksi, mihin hän on itsekin antanut aiheita. Kysyessään, miten historioitsija löytää ajatukset tai toiminnan ilmaisemat ajatukset, hän vastaa:

There is only one way in which it can be done: by re-thinking them in his own mind (...) The history of thought, and therefore all history, is the re-enactment of past thought in the historian's own mind (Collingwood 1973, 215. Pain. minun — MH).

Tämä antaa mahdollisuuden tulkintaan, että Collingwood tarjoaisi metodiksi »eläytymistä». Mutta, kuten William Dray (1980, 21—22) huomauttaa, tämä ei liene oikea tulkinta Collingwoodin ajattelusta. Sillä miten tutkija, joka ei vielä tiedä, millaista tutkimuskohteena olevan henkilön ajattelu oli, voi »uudelleenajattelemalla» saada sen selville? Oikea tulkinta lieneekin ymmärtää »ajatukseen uudelleenajattelemisen» olevan yhteydessä toiminnan ymmärtämiseen. Toisin sanoen, toiminnan ymmärtäminen merkitsee samaa kuin sen ilmaiseman »ajatuksen uudelleenajattelemisen». Collingwood puhuukin siis historiallisen tutkimuksen tavoitteesta eikä tutkimuksen suorittamisen tavasta.

Skinnerin ohjeet tekstitulkitta varten

Kysymyksemme »miten aatteita pitäisi tutkia?» on nyt täsmentynyt kysymykseksi »miten löydämme ongelman, johon aate on vastaus?». Kun aatehistoriallisen tutkimuksen aineksena tunnetusti ovat tekstit, pyrkii Quentin Skinner käytännöllistämään Collingwoodin »sääntöä» antamalla ohjeita tekstitulkitinnasta. Skinner kehottaa täsmentämään kysymyksemme muotoon »miten löydämme aatteen esittäjän tarkoitukset (intentions)?». Vastaamalla tähän kysymykseen olemme hänen mukaansa samalla vastanneet kysymykseen, mikä oli aatteen merkitys (meaning). Skinner on jossain määrin horjuva sen suhteen, miten merkitys olisi rajattava. Hänen teksteistään ei käy yksiselitteisesti ilmi, onko tutkimuksen tyydyttävä »suppeaan» merkitykseen, joka saadaan selville tukeutumalla aatteen esittäjän itsensä ilmiantamiin tarkoituksiin. Skinner näyttää lopulta painottavan »laajempaa» merkitystä, joka voidaan

päätellä etsimällä aatteen esittäjän ilmiantamatta jättämiä tai »tiedostamattomia» tarkoituksia. Mutta hän jättää täsmentämättä näiden eri merkitysten keskinäisen suhteen. (Vrt. Skinner 1969 ja 1971—72). Nähdäkseni »laajemman» merkityksen selvittäminen saattaisi laajentaa ja syventää ymmärrystämme aatteen esittäjästä ja siten hänen aikakaudestaan ja lopulta itse aatteesta. En kuitenkaan seuraavassa puutu tähän ongelmaan lähemmin. Lisäksi sivuutan tässä, kuten koko artikkelissani, kysymyksen, onko aatteen merkityksen löytäminen legitiimi aatehistoriallisen tutkimuksen rajaus. Rajoitun pohtimaan, millaisia vastauksia Skinner antaa täsmentyneeseen kysymykseemme »miten löydämme ongelman, johon aate on vastaus?».

Collingwoodin tavoin myös Skinner esittää »säännön»:

»(F)ocus not just on the text to be interpreted, but on the prevailing conventions governing the treatment of the issues or themes with which that text is concerned. This rule derives from the fact that any writer must standardly be engaged in an intended act of communication» (Skinner 1971—72, 406).

Skinner pyrkii selvästi vastaamaan yllämainittuun kysymykseemme, sillä — kuten hän toisaalla huomauttaa (Skinner 1978, xii) — tätä »sääntöä» noudattamalla

(w)e can begin to see not merely what arguments they (tässä: poliittisen ajattelun »klassikot») were presenting, but also what questions they were addressing and trying to answer, and how far they were accepting and endorsing, or questioning and repudiating, or perhaps even polemically ignoring, the prevailing assumptions and conventions of political debate. We cannot expect to attain this level of understanding if we only study the texts themselves.

Skinner on pyrkinyt noudattamaan »sääntöään» tutkiessaan *Machiavellia*, *Lutheria*, *Calvinia* ja muita uuden ajan poliittisia teoreetikkoja. Hän asettaa (mt., x—xi) tehtäväkseen hahmottaa sen »yleisen sosiaalisen ja intellektuaalisen matriisin, josta heidän teoksensa syntyivät». Siksi on ensinnäkin selvitettävä relevantit ominaispiirteet siinä yhteiskunnassa, jossa ja jolle nämä teoreetikot kirjoittivat. Toiseksi — ja (ilmeisesti) osittain ensimmäistä tehtävää sivuten — on hahmotettava näiden teoreetikkojen intellektuaalinen konteksti, so. aikaisemmat politiikkaa koskevat kirjoitukset ja perinnäiset käsitykset sekä lisäksi muut samanaikaiset, mutta vähemmälle huomiolle (ns. merkitystä vaille) jääneet kirjoitukset. Toisin sanoen vallitsevan kielenkäytön (»normative vocabulary») luonne ja rajat määrittävät ne tavat, joilla tietyt kysymykset nousevat esiin ja tavat, joilla niistä keskustellaan.⁴

Voimme havainnollistaa sanottua Skinnerin omalla esimerkillä (Skinner 1974 a, 114—15 ja 124—25). Teoksessaan »Ruhtinas» Machiavelli kärjistää:

Jos ihminen pyrkii aina tekemään oikein, hän jää väärintekijöiden sankassa joukossa väkisinkin tappiolle. Mikäli ruhtinas siis haluaa säilyttää asemansa, hänen täytyy opetella tekemään vääryyttä ja käyttämään sitten tätä taitoaan tarpeen mukaan (Machiavelli 1969, 60).

Laajalti hyväksytyyn käsityksen mukaan Machiavellin tarkoituksena oli tietoisesti asettaa kyseenalaiseksi vallitsevien opaskirjasten neuvot, joissa ruhtinaita

kehoitettiin noudattamaan kristillistä moraalia. Machiavelli halusi osoittaa, ettei tätä moraalia noudattamalla päästy tavoitteisiin, esimerkiksi aseman säilyttämiseen. Machiavellin neuvon ymmärtämiseksi on siten välttämätöntä tietää, millaisia jo olemassaolevat ohjekirjaset olivat ja myös se, että Machiavelli oli tietoinen niiden sisältämisestä konventioista. Jotta olisi mahdollista päästä selville Machiavellin »Ruhtinaan» merkityksestä, ei näin ollen missään nimessä riitä, että tutkitaan intensiivisesti itse teosta. On ehdottoman välttämätöntä tutkia, missä suhteessa teos on vallitseviin konventioihin, vallitsevaan normatiiviseen kielenkäyttöön. Siis »Ruhtinaan» ymmärtämiseksi ei riitä »Ruhtinaan» lukeminen »yhä uudelleen ja uudelleen». Sillä varmastikaan sitä, että »Ruhtinas» oli ainakin osaksi tarkoitettu harkituksi hyökkäykseksi silloisten ohjekirjasten moraalisia vakaumuksia vastaan, ei voida saada selville pelkästään »Ruhtinasta» lukemalla; nimenomaan siksi, että tämä tosiasia ei sisälly itse tekstiin. Tai ottaaksemme »oman» esimerkkinne. Tammikuussa 1898 Bernstein teki usein siteeratun tunnustuksensa:

Myönnän avoimesti, että olen tavattoman vähän kiinnostunut siitä, mitä yleisesti ymmärretään »sosialismin lopullisella päämäärällä» (Endziel des Sozialismus). Tämä päämäärä, mikä se aina lieneekin, ei merkitse minulle yhtään mitään, liike merkitsee kaikkea (Dieses Ziel, was immer es sei, ist mir gar nichts, die Bewegung alles) (Bernstein 1898, 556).

Oliko bernsteinilainen sosialismi siis päämäärätöntä liikettä? Sitaatti on mahdollista ymmärtää oikein vain asettamalla se tuolloisiin asiayhteyksiinsä. On kysyttävä, mitä »lopullisella päämäärällä» tuolloin »yleisesti» ymmärrettiin. »Lopullisen päämäärän» eli sosialismin kuviteltiin toteutuvan kapitalismin romahtaessa vääjäämättä, »itsestään», omiin ristiriitoihinsa. Tuolloin vallinneen (ja paikoin vielä nykyisinkin vallitsevan) vallankumouskäsitteen keskeisenä sisältönä oli vakaumus vallankumouksen eli kapitalismin romahduksen luonnonvoimaisesta tulemisesta. Bernsteinin tunnustus oli harkittu hyökkäys tätä vallankumouskäsitystä vastaan. Tarkoitukset eivät siis ole aina ilmiannettuja, vaikka ne ovatkin todellisia. Tämä tutkimuksellinen ongelma johtuu juuri siitä, mistä Collingwood edellä sattuvasti huomautti: tekstit on kirjoitettu aikalaisille, joille teksteissä käsiteltävät ongelmat ovat siinä määrin tuttuja, ettei niitä katsota tarpeelliseksi muotoilla.

Aatehistorian metodin mahdollisuus

Skinner on siis täsmentänyt Collingwoodin »sääntöä» varoittamalla tutkijaa rajoittumasta pelkästään aatteen esittäjän tekstien lukemiseen. Paitsi että he ovat pohtineet samaa ongelmaa, he haluavat myös »säännöllään» muistuttaa siitä hyvin olennaisesta seikasta, että filosofian tai poliittisen ajattelun historia ja aatehistoria kokonaisuudessaan ei ole kertomus erilaisista ja ristiriitaisista vastauksista samoihin, »ikuisesti» toistuviin, kysymyksiin (vrt. filosofian »pe-ruskysymys») vaan kertomus erilaisista vastauksista erilaisiin kysymyksiin. Todellakin, miksi pitäisi etsiä »klassikoilta» (tai muilta) vastauksia kysymyk-

siin, joita he eivät ole edes asettaneet tai (mahdollisesti), joita heille ei ole edes asettanut?

Collingwood ja Skinner kertovat myös, kumpikin omalla tavallaan, siitä, mitä tutkija ei saa tehdä, jotta hän ymmärtäisi tutkimansa aatteen merkityksen. Mutta kumpikaan ei kerro, eikä ilmeisesti pidä mahdollisenaakaan kertoa, miten tutkijan pitäisi menetellä, jotta hän pääsisi tavoitteeseensa eli löytäisi ongelman johon aate on vastaus. Collingwood ja Skinner puhuvat tosin »säännöistä». Mutta säännön »ideahan» on, että sitä on voitava noudattaa yleisesti ja yleispätevästi. Heidän »sääntönsä» ovatkin pikemmin periaatteita, joita on säännönmukaisesti noudatettava, jotta välttyttäisiin epähistoriallisilta eli virheellisiltä päätelmiltä. Heidän »sääntönsä» voidaan ymmärtää myös heuristiksiksi oppaiksi tai miksei myös »peukalosäännöiksi». Mutta, kuten E. D. Hirsch Jr. (1967, 203) terävästi huomauttaa,

the important point about a rule of thumb is that it is not a rule.

Tästä on puolestaan tehtävä se jossain määrin järkyttävä johtopäätös, että aatehistoriallisen metodin olemassaoloon on suhtauduttava skeptisesti tai ainakin kriittisesti. Varsinkin jos ymmärrämme metodin kirjaimellisesti »tieksi, jota pitkin on kuljettava», joutuu tutkija usein hämmentyneenä ja neuvottomana kokemaan, että hänen on kuljettava myös tiettömiä taipaleita. Tutkijan on aina itse ratkaistava, voiko hän kulkea muiden raivaamia polkuja. Useimmiten ei voi. Vankkumaton luottamus metodiin on merkki itseluottamuksen järkkymisestä. Jos Peter Winch on oikeassa, jää metodiin nojautuvan tutkijan itseluottamuksen puute krooniseksi. Winch nimittäin väittää:

Historical explanation is not the application of generalizations and theories to particular instances: it is the tracing of internal relations (Winch 1973, 133).

Tällöin ei aatehistoriallista eikä edes historiallista metodologiaa ehkä voi olla olemassakaan. Sillä eikö metodin, ollakseen metodi, pidä olla yleistys?

VIITTEET

¹ Skinneristä ks. esim. Parekh & Berki 1973, Schochet 1974 ja Tarlton 1973 sekä Skinnerin vastaus (Skinner 1974 b) heidän kritiikkiinsä.

² Gustafsson (mt., 403—04) viittaa tosin vaikuteanalyysin rajoituksiin, mutta vain ohimennen:

Delvis uppstod revisionismen självständigt i flera länder mer eller mindre samtidigt. Ty som redan Vico observerade kan starka och enhetliga idéströmningar inte tillfredsställande förklaras med hänvisning till en successiv migration av idéer. Men Vico misstog sig, då han trodde, att »krig, ambassader, allianser och handel» endast gjorde folken medvetna om det gemensamma ursprunget. Dessa och andra institutioner var mäktiga transmissionsmekanismer för ömsesidig påverkan.

Siis revisionismin syntyä voidaan sittenkin, ainakin »osittain», selittää revisionistisilla vaikutteilla? Tämä muistuttaa kehäpäättelyä. Vaikutteiden etsimisen sijasta olisi hedelmällistä asettaa kysymys, miksi Bernstein ja (esim.) fabiaanit ajattelivat samalla tavalla.

³ Vaikuteanalyysin säälimätön kriitikko Quentin Skinner tulee itse osoittaneeksi vaikuteanalyysin »vaikutusvaltaisuuden». Modernia poliittista ajattelua käsittelevässä tutkimuksessaan hän huomauttaa aikaisemman tutkimuksen jo ansiokkaasti osoittaneen renessanssin poliittisen ajattelun aristotelisen ja platonisen alkuperän. Omana löytönään hän haluaa painottaa seuraavaa:

But I do not think it has been fully appreciated how pervasively the political theorists of Renaissance Italy, and of early modern Europe in general, were also influenced by stoic values and beliefs (Skinner 1978, xiv. Pain. minun — MH).

⁴ Peter Winch (1973, 123) ymmärtää Skinnerin mainitsemien »sosiaalisten ja intellektuaalisten matriisien» suhteen käsitteelliseksi:

... our language and our social relations are just two different sides of the same coin. To give an account of the meaning of a word is to describe how it is used; and to describe how it is used is to describe the social intercourse into which it enters. If social relations between men exist only in and through their ideas, then, since the relations between ideas are internal relations, social relations must be a species of internal relation too.

Tässä vaikuteanalyytikko kiirehtisi jo olettamaan, että Skinner on saanut vaikutteita Winchiltä! Mutta meitä kiinnostavat asiat eivätkä vaikutteet. Asiallista olisi esimerkiksi pohtia, ovatko Skinnerin ja Winchin näkemykset lopultakaan yhteneviä.

LÄHTEET

- Angel, Pierre: *Eduard Bernstein et l'Evolution du Socialisme Allemand*, Marcel Didier, Paris 1961.
- Bernstein, Eduard: *Der Kampf der Sozialdemokratie und die Revolution der Gesellschaft*. 2: Die Zusammenbruchstheorie und die Kolonialpolitik. *Die Neue Zeit* 16 (1898): 1, 548—557.
- Collingwood, Robin George: *An Autobiography*, Oxford University Press, Oxford 1939.
— »—: *The Idea of History*, Oxford University Press, London, Oxford, New York 1973, 4. p. (1946).
- Dray, William: R. G. Collingwood and the Understanding of Actions in History. Dray: *Perspectives in History*, Routledge & Kegan Paul, London, Boston and Henley 1980, 9—26.
- Dunn, John: The Identity of the History of Ideas. Peter Laslett & W. G. Runciman & Quentin Skinner (eds): *Philosophy, Politics and Society*. Fourth Series, Blackwell, Oxford 1972, 159—173.
- Fletcher, Roger: Bernstein in Britain: Revisionism and Foreign Affairs. *The International History Review* 1 (1979): 3, 349—375 (1979 a).
- »—: Gobden as Educator: The Free-Trade Internationalism of Eduard Bernstein, 1899—1914. *The American Historical Review* 88 (1983): 3, 561—578.
- »—: A Revisionist Looks at Imperialism: Eduard Bernstein's Critique of Imperialism and Kolonialpolitik, 1900—14. *Central European History* 12 (1979): 3, 237—271 (1979 b).
- Frei, Herbert: *Fabianismus und Bernstein'scher Revisionismus*. Eine ideologie-komparatistische Studie über wissenschaftstheoretische, philosophische, ökonomische, staats-theoretische und revolutionstheoretische Aspekte der Marx'schen, fabischen und Bernstein'schen Theorie, Peter Lang, Bern 1979.
- Gustafsson, Bo: *Marxism och revisionism*. Eduard Bernsteins kritik av marxismen och dess idéhistoriska förutsättningar, Svenska Bokförlaget, Uppsala 1969. Saks: Marxismus und Revisionismus. Eduard Bernsteins Kritik des Marxismus und ihre ideen-

- geschichtlichen Voraussetzungen, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt am Main 1972.
- Hirsch, E. D. Jr.: *Validity in Interpretation*, Yale University Press, New Haven and London 1967.
- Hyrkkänen, Markku: »Sosialistisen siirtomaapolitiikan» synty. Eduard Bernstein ja kolonialismi 1882—1907. Yleisen historian lisensiaattitutkimus, Tampereen yliopisto 1982.
- Machiavelli, Niccoló: *Ruhtinas*. Suom. Aarre Huhtala, WSOY, Porvoo 1969 (1532).
- Meyer, Thomas: *Bernsteins konstruktiver Sozialismus*. Eduard Bernsteins Beitrag zur Theorie des Sozialismus, J.H.W. Dietz Nachf., Berlin, Bonn — Bad Godesberg 1977.
- Parekh, Bhikhu & Berki, R. N.: The History of Political Ideas: A Critique of Q. Skinner's Methodology. *Journal of the History of Ideas* 34 (1973): 2, 163—184.
- Schochet, Gordon J.: Quentin Skinner's Method. *Political Theory* 2 (1974), 3, 261—276.
- Skinner, Quentin: *The Foundations of Modern Political Thought*. Vol. One: The Renaissance, Cambridge University Press, Cambridge 1978.
- »—: Meaning and Understanding in the History of Ideas. *History and Theory* 8 (1969): 1, 3—53.
- »—: Motives, Intentions and the Interpretation of Texts. *New Literary History* 3 (1971—72), 394—408.
- »—: The Limits of Historical Explanations. *Philosophy* 41 (1966): 157, 199—215.
- »—: »Social Meaning» and the Explanation of Social Action. Patrick Gardiner (ed.): *The Philosophy of History*, Oxford University Press, Suffolk 1974, 106—126 (1974 a).
- »—: Some Problems in the Analysis of Political Thought and Action. *Political Theory* 2 (1974): 3, 277—303 (1974 b).
- Tarlton, Charles D.: Historicity, Meaning, and Revisionism in the Study of Political Thought. *History and Theory* 12 (1973): 3, 307—328.
- Winch, Peter: *The Idea of a Social Science and its Relation to Philosophy*, Routledge & Kegan Paul, London, New York 1973, 8. p. (1958).